

## РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 1917–1918 рр.

О. БІЛОБРОВЕЦЬ

*Житомирський державний університет імені Івана Франка*

### Анотація

У статті висвітлено процес розвитку польської освіти в українських землях у 1917–1918 рр. Показано, що Лютнева революція 1917 р. і повалення російського самодержавства надали їй нового імпульсу. За доби Центральної ради і Гетьманату Павла Скоропадського в Україні була сформована мережа польських початкових шкіл, у великих центрах створені польські середні школи, а у Києві відкрито Польський університетський колегіум.

*Ключові слова:* польська освіта, Перша світова війна, Українська Держава Павла Скоропадського.

### Аннотация

В статье раскрыт процесс развития польского образования в украинских землях в 1917–1918 гг. Показано, что Февральская революция 1917 г. и ликвидация российского самодержавия придали ей новый импульс. В период Центральной рады и Гетманата Павла Скоропадского в Украине была сформирована сеть польских начальных школ, в крупных центрах созданы польские средние школы, а в Киеве был открыт Польский университетский коллегіум.

*Ключевые слова:* польское образование, Первая мировая война, Украинская Держава Павла Скоропадского.

### Summary

At the beginning of World War I, after obtaining permission to open private schools, the development of Polish education in Ukraine began. At the first stage of the war, local Polish communities and the Catholic Church engaged in the opening of schools. The flow of refugees repeatedly increased after the retreat of the Russian Army from the Kingdom of Poland and Galicia in the summer of 1915 and since then began the massive opening of schools for Polish schoolchildren. The Polish civil society organizations that provided assistance to the victims of the war – the Polish Victim Support Society, the Central Civil Committee, and local communities began to organize schooling.

The greatest development of Polish education came after the Russian bourgeois revolution of 1917 and the revolutionary transformations in Ukraine in the conditions of obtaining democratic freedoms. There were new Polish institutions and organizations involved in the creation of Polish elementary and secondary schools throughout Ukraine. A Polish Executive Committee was set up in Kyiv to represent the Polish community in Ukraine, and a division of education was established in its structure, which coordinated the educational activities of the Poles.

The time of the existence of the Ukrainian state of Pavlo Skoropadsky was one of the most successful in the development of Polish education. During this period, an extensive network of primary and secondary Polish schools was created throughout Ukraine, which generally covered refugees and local Polish children. Political stability and order made it possible to develop all previously launched educational events, in particular the publishing and printing of Polish textbooks and books. At the end of 1917, the Polish University College was created, which was the first higher educational institution in Ukraine and which operated during 1918. A permanent exhibition of artistic works was also opened. In general, the development of Polish education in the period 1918 was consistent and successful.

*Key words:* Polish education, World War I, Ukrainian State Pavlo Skoropadsky.

Важливе місце в розвитку національної культури належить освіті. Вивчення рідної мови, історії, літератури, особливо за умов відсутності державності, сприяє формуванню світогляду

молоді і дає їй відчуття приналежності до свого народу. У роки Першої світової війни з'явилася можливість розвитку польського шкільництва. Особливо успішно цей процес відбувався за доби Українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., зокрема за гетьманування Павла Скоропадського.

Питання розвитку польської освіти в Україні у 1917–1918 рр. розкрито у працях учасників цього процесу, громадських діячів С. Зелінського, Я. Вільчинського<sup>1</sup>. Їхні спогади допомагають відтворити витоки польського освітнього руху та його особливості в Україні. У 90-х рр. ХХ ст. польська освіта була предметом узагальнюючого дослідження Л. Заштовта<sup>2</sup>, де знайшло місце висвітлення відповідних подій 1917–1918 рр. Узагальнення процесу розвитку польського шкільництва у добу Першої світової війни зроблено у працях М. Коженювського<sup>3</sup>. Пропонована стаття ставить своїм завданням з'ясувати умови, обставини та результати розвитку польської освіти в добу Лютневої революції 1917 року та гетьманату Павла Скоропадського, що сягнула свого найвищого розвитку в Україні в цей період.

З початком Першої світової війни у польського населення України з'явилися умови для розвитку національної освіти. Закон від 1 липня 1914 р. забезпечив можливість відкриття приватних шкіл з можливістю вибору мови викладання<sup>4</sup>. Їхні випускники після завершення навчання отримали такі самі права, як і випускники державних шкіл, у тому числі право вступу до вищих навчальних закладів. Польська громада в Україні скористалася цією нагодою.

У перші роки війни польською громадою було створено кілька шкіл у великих містах України. Зокрема, у Києві було створено школу при парафії Св. Олександра<sup>5</sup>. Рішення про відкриття трикласної школи було прийняте також на зібранні парафіян при костьолі Св. Миколая у клубі «Огниво». Організаційними питаннями займалися Станіслав Коперницький, Октовіан Котович, доктор Міхал Петкевич, Іоахім Волошиновський і Зигмунд Венцковський<sup>6</sup>.

Збільшення кількості біженців з Королівства Польського і Галичини в Україні після кампанії 1915 р. надало нового імпульсу процесу організації польських навчальних закладів. Питаннями відкриття початкових і середніх навчальних закладів опікувалися польські громадські організації, які надавали допомогу постраждалим у війні полякам – Польське товариство допомоги жертвам війни (ПТДЖВ), Центральний громадський комітет та інші інституції, що виникли згодом.

Так, шкільною секцією київського відділення ПТДЖВ, на чолі якої стояв Кароль Вількошевський, у листопаді 1915 р. були відкриті польські чоловіча і жіноча гімназії в Києві. Обидва осередки фінансувалися Тетянівським комітетом, який надав відділенню повну свободу і не контролював особового складу учнів. Рівень викладання у гімназіях був досить високий, у них працювали вчителі середніх шкіл і університетські професори, які емігрували з Королівства Польського і Галичини. Серед них – Л. Яновський, А. Риневич, С. Каліновський, А. Дрогошевський, С. Сроковський, Б. Батор, Г. Улашин, Я. Вільчинський<sup>7</sup>.

При Київській окружній раді 1 грудня 1915 р. було створено Секцію культурної допомоги для керівництва польською освітньою справою у п'яти українських губерніях – Київській, Волинській, Подільській, Полтавській і Чернігівській. Радою керував Леопольд Сталь. До її складу входили шкільна секція київського відділення ПТДЖВ (керівник К. Вількошевський), секція опіки над дітьми київського відділення ПТДЖВ (керівник Г. Монджинський), Коло польських жінок разом з Римо-католицьким товариством добродійності (керівниця Г. Кноль)<sup>8</sup>.

Найбільш активний і плідний період у діяльності польських освітніх організацій розпочався після Лютневої революції 1917 р. За доби Центральної ради в Україні почали виникати громадські інституції, які намагалися забезпечити національні права польської громади в галузі освіти. У березні 1917 р. у Києві на I з'їзді польських організацій було утворено Польський виконавчий комітет (ПВК), який репрезентував польську громаду в Україні. Найбільший вплив

у ПВК мала партія народових демократів. При цьому товаристві було створено відділ освіти, який очолив С. Калиновський. До його складу увійшли відомі громадські діячі – Ю. Анджейовський, А. Дрогошевський, В. Лукашевич, К. Вількошевський<sup>9</sup>.

Справу організації початкових і середніх шкіл та інших інституцій Відділ освіти ПВК планував доручити відповідним структурам, зокрема організації «Польська мацеж школьна». Серед громадських освітніх діячів існувало дві концепції її утворення. Одна передбачала створення централізованої організації у Києві і підпорядкованих їй структур на місцях, друга концепція пропонувала об'єднання автономних місцевих організацій. У липні 1917 р. було утворено «Київську мацеж польську», яка об'єднала існуючі організації Київської губернії – Білоцерківську, Уманську, Звенигородську, Бердичівську. До її складу також увійшли секції київського відділення ПТДЖВ: шкільна, опіки над дітьми, продовольча та промислово-технічна. На чолі організації стояло Правління у складі Ю. Анджейовського, К. Вількошевського, Я. Корнецького та ін. В інших українських губерніях також виникли освітні організації «Мацежи польської»<sup>10</sup>.

Окрім цієї досить розгалуженої організації, в Україні існували й інші освітні товариства. Так, 1 лютого 1917 р. при шкільній секції київського відділення ПТДЖВ було утворено Товариство польського вчителства, керівником якого обрано А. Дрогошевського<sup>11</sup>. 25 квітня 1917 р. у Києві було утворено Польське товариство підтримки середньої школи разом з Організаційним комітетом, якому було доручено приступити до організації у Києві середньої школи. Головою Товариства було обрано А. Буковинського<sup>12</sup>. 1 вересня 1917 р. у Києві було утворено Товариство батьків та вчителів, які також опікувалися відкриттям польських шкіл у місті<sup>13</sup>.

Ці організації співпрацювали з Центральною радою та її інституціями. У Генеральному секретарстві міжнародних справ було засновано посаду товариша генерального секретаря, який опікувався справами польської громади. При ньому була створена Освітня Рада, яка складалася з осіб, запрошених секретарством, але передбачалося, що згодом її склад буде сформовано на виборних засадах<sup>14</sup>. У листопаді 1917 р. віце-секретарство було перетворене на Генеральне секретарство польських справ, а його очільник М. Міцкевич зрівнявся у правах з іншими генеральними секретарями<sup>15</sup>. Після проголошення IV Універсалу відомство було перейменоване на Народне міністерство польських справ УНР. Польською освітою опікувався спеціальний департамент у його складі.

Статистичні дані свідчать, що 1917–1918 навчальний рік був успішним у розвитку польського шкільництва, хоч умови були надзвичайно складними. У Київській губернії діяло 16 середніх польських шкіл (переважно у Києві) з 3366 учнями. У професійних школах навчалось 425 учнів. У Київській губернії у початкових школах навчалось 11154 учні. Найбільша кількість початкових шкіл була в Радомишльському районі – 60 шкіл з 2275 учнями, у Бердичівському районі – 57 шкіл з 4062 учнями, в Таращанському районі – 15 шкіл з 830 учнями<sup>16</sup>. В Ольгопільському повіті функціонувало 11 польських шкіл, в яких навчалось 480 учнів<sup>17</sup>.

У Волинській губернії польська середня освіта відставала від початкової. У 8 середніх школах навчалось 1333 учні, у той час як початкових шкіл було 497 із загальною кількістю учнів 26295. Оскільки західні повіти Волинської губернії були прифронтовими, тут у початкових школах навчалось 1075 дітей, а у Житомирському повіті функціонували 124 школи з 7467 учнями.

Найбільшого розвитку польське шкільництво досягло у Подільській губернії: 546 початкових шкіл, в яких навчалось 35832 учні і викладали 752 вчителі; 7 середніх шкіл з тисячею учнів. Найбільша кількість польських дітей ходило до школи у Проскурівському (9000 учнів), Кам'янецькому (4000), Ушицькому повітах, які були найближчими до р. Збруч<sup>18</sup>.

У південно-східній Україні головним осередком польського шкільництва була Одеса. У ній існували 2 гімназії (800 учнів) і 6 початкових шкіл (1595 учнів). Значна кількість біженців була зосереджена у Харкові та Катеринославі, де також існували польські школи. Загалом на території, яку охоплював своєю діяльністю Польський виконавчий комітет, було зареєстровано 1310 польських шкіл і 83554 учні<sup>19</sup>.

Польські громадські діячі приділяли увагу також забезпеченню польських шкіл підручниками. Київська окружна рада з червня 1917 р. по листопад 1918 р. видала 158100 екземплярів підручників на загальну суму 180 тис. крб. За доби Гетьманату П. Скоропадського було привезено книжки зі Львова видавництва бібліотеки ім. Оссолінських. Зібранням і виданням книжок займався від імені Ради Р. Бнінський і голова видавничої секції Б. Батор<sup>20</sup>.

Успішним цей період був для розвитку педагогічної преси. Наприкінці 1917 р. у Києві почав виходити двотижневик «Пшеводнік осятовий» (Przewodnik Oświatowy) – освітній посібник, який передплачувався школами й організаціями. Станом на 15 листопада 1918 р. передплатою було охоплено 400 шкіл<sup>21</sup>.

У 1918 р. польське освітнє середовище активно розвивалося. «Польська мацеж школьна» разом з делегатами відділу освіти і представниками ПВК наприкінці вересня 1918 р. організували загальний з'їзд членів організацій «Мацежи» з усієї України. На цьому з'їзді було утворено правління союзу відділів «Мацежи» – Польський кураторіум освіти, який виконував функції головної ради. Однак частина освітніх закладів залишилася поза цією організацією<sup>22</sup>.

За доби Української Держави Павла Скоропадського тривала розбудова мережі польських освітніх закладів. Польські освітні діячі, зокрема Я. Ліпковський, Я. Корнецький та ін., позитивно оцінювали цей період, наголошуючи, що політична стабільність давала можливість продовжувати розпочату справу. Про успіхи польської освіти в Україні у цей час свідчать і статистичні показники<sup>23</sup>.

З приходом до влади гетьмана Павла Скоропадського питаннями національної освіти почало опікуватися Міністерство освіти, куди 31 серпня 1918 р. була передана документація відділу освіти Народного міністерства польських справ. Водночас за доби Української Держави основний акцент влада зробила на розвиток української освіти. 1 серпня 1918 р. вийшла постанова уряду про введення української мови, літератури, географії та історії України як обов'язкових предметів в усіх освітніх закладах. Ці предмети вводилися з четвертого класу навчання. Питання змін у програмах розглядалися на засіданнях правлінь різних освітніх організацій і педагогічних радах гімназій. Зокрема, висловлювалися зауваження, що у російських і українських школах викладалося п'ять мов, а у польських – шість, що обтяжувало учнів і знижувало якість навчання. Однак до кінця року постанова виконувалась<sup>24</sup>.

Крім початкової і середньої польської освіти, в Україні розвивалася і вища освіта. У XIX ст., після закриття Кременецького ліцею, поляки могли здобувати вищу освіту в російських університетах, а після повстання 1863 р. для них була встановлена квота – не більше 1/5 усіх студентів. Ліквідація російського самодержавства відкрила шлях для розвитку польської вищої освіти, тим більше, що в Україну емігрували висококваліфіковані професори й університетські викладачі з Королівства Польського і Галичини. Навесні 1917 р. при жіночій гімназії В. Перетяткович були відкриті «Вищі польські наукові курси В. Перетяткович» (Wyższe Polskie Kursy Naukowe W. Peretiatkowiczowej). Вони розміщувались у двох аудиторіях гімназії, весняний курс тривав до 15 червня 1917 р.<sup>25</sup>

Водночас улітку розпочалась робота над створенням польського колегіуму в Києві. Одним з ініціаторів нової справи був професор Ягеллонського університету Людвіг Яновський. З початку війни він перебував у Швейцарії, де очолював товариство допомоги жертвам війни,

а наприкінці війни приїхав до Києва і зайнявся справою організації польського шкільництва. За пропозицією Л. Яновського курси у гімназії В. Перетяткович змінили свою назву на «Польський університетський колегіум у Києві» (Polski Kolegium Uniwersytecki w Kijowie)<sup>26</sup>.

Структура і програма Колегіуму були розроблені за зразком філософських факультетів польських і західноєвропейських університетів. До програми входили предмети природничого і гуманітарного спрямування, читалися лекції з суспільних, економічних, політичних наук. Колегіум переїхав до нового приміщення за адресою Рильський провулок, 10 і розмістився на 4 поверсі в окремому крилі у чотирьох кімнатах.

Викладачами до Колегіуму були запрошені польські професори, які працювали у Київському університеті Св. Володимира, Київській політехніці, Жіночому медичному інституті (Вищих жіночих курсах). Викладацький склад поділявся на звичайних і надзвичайних професорів, а також асистентів. Професорська заплата складала 400 крб. і зростала відповідно до девальвації карбованця. Проректором у Колегіумі був професор Б. Шишковський, секретарем Ради факультету – професор Е. Дуніковський<sup>27</sup>.

Загальна кількість студентів у 1917–1918 рр. складала 718 осіб, з них 527 жінок і 191 чоловік. 557 осіб належало до біженців, решта були місцевого походження і навчалися в інших російських університетах. Студенти були різного віку – від 17 до 30 і більше років. Більшість (65,9%) походили з України, 22,6% – з Королівства Польського, 7,1% – з Литви і Білорусії, 4% – з Галичини, 0,4% – з Росії<sup>28</sup>.

Урочисте відкриття Колегіуму відбулося 29 вересня 1917 р. у присутності студентів, їхніх батьків, представників інших вищих навчальних закладів і релігійних конфесій<sup>29</sup>. Завдання Колегіуму окреслив його ректор Л. Яновський: «Основною метою Університетського Колегіуму є формування наукових сил, залучення їх до самостійних досліджень, а також підготовка вчительських кадрів для розвитку національної освіти на Русі»<sup>30</sup>.

У Колегіумі викладали: професор В. Клінгер, колишній викладач Київського університету Св. Володимира Генріх Якубаніс, мовознавці професор Генріх Улашин і професор Кароль Апель, історик польської літератури А. Дрогосевський. Сучасну західноєвропейську історію та історію Польщі викладав професор Вітольд Новодворський, який приїздив до Києва з Ніжина. Професори Юліан Талько-Гринцевич, Чеслав Білобжецький, Станіслав Каліновський, Леон Кордиш були знаними фахівцями у галузі природничо-математичних наук. Лекції з хімії читали професори Богдан Шишковський і Зигмунт Сяножецький. Геологію та мінералогію викладав професор Еміль Дуніковський зі Львова<sup>31</sup>.

Демократичні кола польської громадськості намагалися поширити освіту серед робітничих прошарків і розпочали рух за створення у Києві Польського загального вільного університету (Polski Wolny Uniwersytet Powszechny) або Польського народного університету. До цієї установи могли записатися усі охочі, незалежно від їхньої попередньої підготовки. Польський народний університет працював до кінця 1918 р., його викладачі читали лекції на актуальні суспільні та політичні теми.

На початку 1918 р. планувалося відкриття у Києві Школи художніх мистецтв, однак цьому перешкодила окупація міста більшовиками. Тільки влітку 1918 р. художникам вдалося організувати вернісаж своїх праць і створити постійну виставку картин, різьби і графіки. У період Української Держави почала реалізовуватися ініціатива з утворення у Києві Польської клінічної лікарської академії, був підготовлений статут і проведені організаційні заходи, але через прихід до влади більшовиків реалізувати цю ідею не вдалося<sup>32</sup>.

Таким чином, після початку Першої світової війни став можливим розвиток польської освіти в Україні. Його ініціаторами були громадські організації, а фінансування польських освітніх установ відбувалось за рахунок як державних коштів, так і добровільних внесків польської громадськості. Найбільш плідними для розвитку освіти були 1917–1918 рр., тобто доба

Центральної ради і Гетьманату П. Скоропадського, коли була сформована мережа польських початкових шкіл, у губерніях Правобережжя і у великих центрах були створені польські середні школи, а у Києві відкритий Польський університетський колегіум.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- <sup>1</sup> *Zieliński S.* Przedmowa do pracy Jana Korneckiego «Oświata polska na Rusi» // *Pamiętnik Kijowski*. – Т. 1. – Londyn, 1959. – S. 187–198; *Wilczyński J.* Polskie kolegium uniwersyteckie w Kijowie 1917–1919 // *Pamiętnik Kijowski*. – Т. 2. – Londyn, 1963. – S. 195–214.
- <sup>2</sup> *Zasztowt L.* Europa Środkowo-Wschodnia a Rosja XIX–XX wieku. W kręgu edukacji i polityki. – Warszawa, 2007. – 561 s.
- <sup>3</sup> *Korzeniowski M.* Za Złotą Bramą: działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905–1920. – Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2009. – 621 s.
- <sup>4</sup> *Лисевич І.Т.* Духовно спрагли: (Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864–1917 рр.) – К.: Б.В., 1997. – 210 с.
- <sup>5</sup> *Dziennik Kijowski*. – Kijów, 1915. – Nr. 149. – S. 2.
- <sup>6</sup> *Dziennik Kijowski*. – Kijów, 1916. – Nr. 232. – S. 3.
- <sup>7</sup> *Korzeniowski M.* Op. cit. – S. 176.
- <sup>8</sup> *Ibidem*. – S. 188.
- <sup>9</sup> *Dziennik Kijowski*. – Kijów, 1917. – Nr. 77. – S. 2.
- <sup>10</sup> *Korzeniowski M.* Op. cit. – S. 204.
- <sup>11</sup> *Ibidem*. – S. 225–226.
- <sup>12</sup> Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 1787. – Оп. 7. – Спр. 32. – Арк. 54.
- <sup>13</sup> Там само. – Арк. 18.
- <sup>14</sup> Там само. – Спр. 2. – Арк. 9.
- <sup>15</sup> *Лебедева І.М.* Уряд Української Народної Республіки доби Центральної ради. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 14, 34, 36.
- <sup>16</sup> *Sopicki S.* Omówienie pracy J. Korneckiego «Oświata polska na Rusi w czasie wielkiej wojny światowej» // *Pamiętnik Kijowski*. – Т. 1. – Londyn, 1959. – S. 201.
- <sup>17</sup> ДАКО. – Ф. 1787. – Оп. 7. – Спр. 1. – Арк. 68.
- <sup>18</sup> *Sopicki S.* Op. cit. – S. 201.
- <sup>19</sup> *Ibidem*. – S. 201.
- <sup>20</sup> *Korzeniowski M.* Op. cit. – S. 195.
- <sup>21</sup> *Ibidem*. – S. 198.
- <sup>22</sup> *Sopicki S.* Op. cit. – S. 203.
- <sup>23</sup> *Korzeniowski M.* Op. cit. – S. 198.
- <sup>24</sup> *Ibidem*. – S. 216.
- <sup>25</sup> *Wilczyński J.* Op. cit. – S. 216.
- <sup>26</sup> *Лисевич І.Т.* Вказ. праця. – С. 52.
- <sup>27</sup> *Wilczyński J.* Op. cit. – S. 196.
- <sup>28</sup> *Korzeniowski M.* Op. cit. – S. 243.
- <sup>29</sup> *Dziennik Kijowski*. – Kijów, 1917. – Nr. 77. – S. 1.
- <sup>30</sup> *Wilczyński J.* Op. cit. – S. 202.
- <sup>31</sup> *Ibidem*. – S. 202.
- <sup>32</sup> *Korzeniowski M.* Op. cit. – S. 222.